

TADBIRKORLIK SUBYEKTLARNING INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Obidov Nodirbek

**Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Qo'shma ta'lim dasturlarini muvofiqlashtirish markazi,**

e-mail obidov.nodirbek.99@mail.ru

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqola xo'jalik yurituvchi subyektlarning investitsiya loyihalarini moliyalashtirishni takomillashtirishga bag'ishlangan. Bugungi kunda korxonalar rivojlanishi va ularning bozor raqobatbardoshligini oshirish uchun investitsiya loyihalarini muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning asosiy manbalari, jumladan, o'z mablag'lari, bank kreditlari, davlat qo'llab-quvvatlashi va qimmatli qog'ozlar bozori keltirib o'tiladi. Shuningdek, moliyalashtirish jarayonida yuzaga keladigan muammolar, xususan, kapital yetishmovchiligi, kredit olish shartlari, byurokratik to'siqlar va bozor tavakkalchiligi tahlil qilinadi. Maqolada moliyalashtirishni takomillashtirish bo'yicha bir qator amaliy tavsiyalarni ilgari suradi. Bu tavsiyalar qatoriga moliyaviy rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish, davlat qo'llab-quvvatlash dasturlarini soddalashtirish, qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish va xalqaro moliyalashtirish manbalaridan foydalanish kiradi. Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish orqali xo'jalik yurituvchi subyektlarning investitsiya imkoniyatlarini kengaytirish va ularning iqtisodiy samaradorligini oshirishga erishish mumkin. Maqolaning asosiy xulosasi shundan iboratki, investitsiya loyihalarini moliyalashtirishni takomillashtirish, korxonalar uchun muhim strategik vazifa bo'lib, bu ularning barqaror rivojlanishini ta'minlash va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: investitsiya huquqi, xalqaro huquq, milliy qonun, moliyaviy maqsadlar, daromad, xorijiy investitsiyalar, kafolatlar.

Аннотация

Данная научная статья посвящена вопросам совершенствования финансирования инвестиционных проектов хозяйствующих субъектов. Сегодня инвестиционные проекты важны для развития предприятий и их рыночной конкурентоспособности. В статье описаны основные источники финансирования инвестиционных проектов, в том числе акционерный капитал, банковские кредиты, государственная поддержка и фондовый рынок. Также анализируются проблемы, возникающие в процессе финансирования, в частности, нехватка капитала, условия кредитования, бюрократические препятствия и рыночный риск. В статье предложен ряд практических рекомендаций по совершенствованию финансирования. Эти рекомендации включают разработку стратегии финансового развития, упрощение программ господдержки, развитие фондового рынка и использование международных источников финансирования. Реализация данных рекомендаций позволяет расширить инвестиционные

возможности хозяйствующих субъектов и повысить их экономическую эффективность. Основной вывод статьи заключается в том, что улучшение финансирования инвестиционных проектов является важной стратегической задачей предприятий, служащей обеспечению их устойчивого развития и повышению конкурентоспособности.

Ключевые слова: инвестиционное право, международное право, национальное право, финансовые цели, доходы, иностранные инвестиции, гарантии.

Abstract

This scientific article is dedicated to improving the financing of investment projects of economic entities. Today, investment projects are important for the development of enterprises and their market competitiveness. The article describes the main sources of financing investment projects, including equity, bank loans, state support, and the stock market. Also, the problems that arise in the financing process, in particular, lack of capital, credit conditions, bureaucratic obstacles and market risk are analyzed. The article puts forward a number of practical recommendations for improving financing. These recommendations include the development of a financial development strategy, simplification of state support programs, development of the stock market, and use of international financing sources. By implementing these recommendations, it is possible to expand the investment opportunities of economic entities and increase their economic efficiency. The main conclusion of the article is that improving the financing of investment projects is an important strategic task for enterprises, which serves to ensure their sustainable development and increase their competitiveness.

Keywords: investment law, international law, national law, financial goals, income, foreign investments, guarantees.

KIRISH

Jahonda pandemiyalar SABABLI so'nggi yillarda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning global oqimi jiddiy zarar ko'rdi. 2020-2023 yillarda xorijiy investitsiyalarning global oqimi 3/1 qismga pasayib, 1 trillion dollorga tushdi, bu avvalgi, global moliyaviy inqirozdan keyin erishilgan eng past nuqtadan ancha kam. Rivojlanayotgan mamlakatlarda ishlab chiqarish va yangi infratuzilmaga oid investitsiya loyihalari, anyiqsa, katta zarar ko'rdi. Bu katta muammo, chunki xalqaro investitsion oqimlar dunyoning qashshoq mintaqalarida barqaror va inkluziv tiklanishni qo'llab-quvvatlash uchun investitsiyalarni ko'paytirish endi global siyosatning ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Bu infratuzilma va energiya almashinuviga, ishlab chiqarishga va ijtimoiy sohalarga investitsiya kiritishni rag'batlantirishni nazarda tutadi.

Vaholanki, hozirgi kunda jahonning rivojlanayotgan mamlakatlarda xo'jalik yurituvchi subyektlar investitsiya loyihalarini moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirish, xususan, ularning yangi moliyalashtirish manbalaridan foydalanish darajasini oshirish, davlatning xo'jalik yurituvchi subyektlar investitsiya loyihalarini

moliyalashtirish amaliyotiga innovatsion usullarni joriy etishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot amalga oshiriladi. Xususan, mazkur mamlakatlar amaliyotida inflatsiya darajasining yuqoidagi hamda investitsion muhit jozibadorligining nisbatan pastligi, jahon moliyasi globallasuvi jarayoni va dunyo iqtisodiyoti integratsiyalasshayotgan bir paytda moliyaviy resurslar shakli sifatida korxonalarga qarz kapitalini jalb qilishdek usulga yangicha shakl va metodlar qo'llanilishi hamda moliyalashtirish manbalarining barqaror emasligi oqibatida xo'jalik yurituvchi subyektlar investitsiya loyihalarini moliyalashtirish amaliyotiga ta'sir etayotgan salbiy jihatlarini bartaraf etish ilmiy maqolaning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bunday sharoitda mamlakatimizda olib borilayotgan faol investitsiya mamlakat milliy iqtisodiyotini istiqboldagi raqobatdoshligini oshirishning muhim moliyaviy omili bo'lib xizmat qiladi. Respublikaning sanoat va ishlab chiqarish salohiyatini oshirish, iqtisodiyot tarmoqlariga yuqori texnologiyalarni keng joriy qilish, to'g'ridanto'g'ri xorijiy investitsiyalarni tizimli rejalashtirish va investitsiya loyihalarini samarali boshqarish maqsadida O'zbekiston Respublikasining 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Investitsiya dasturida: markazlashgan va markazlashmagan investitsiyalarni o'zlashtirishning yig'ma maqsadli ko'rsatkichlari 2 025 200 mlrd. so'mga yetkazishni, shu jumladan 714 278 mlrd. so'm miqdoridagi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va kreditlar o'zlashtirishning manzilli dasturi ko'rsatilgan. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan bunday keng ko'lamli islohotlarni va faol investitsiya siyosati samaradorligini yanada oshirish, avvalo, investitsiya faoliyatini rivojlangan mamlakatlar tajribasi asosida mukammal tizimli moliyalashtirish mexanizmini rivojlantirishni taqozo etmoqda. Bu esa, o'z navbatida milliy iqtisodiyotimizda xo'jalik yurituvchi subyektlar investitsiya loyihalarini moliyalashtirishni yanada takomillashtirish maqola ishinin dolzabligini belgilamoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

O'zbekiston Respublikasi ko'p ukladli iqtisodiy davlat bo'lib, unda investitsiyalar katta rol o'ynaydi. Investitsiyalar bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilganimizda ushbu muammoga mualliflar har xil yondashilganini ko'ramiz.

Masalan: V.N.Serov investitsion faoliyatning har xil aspektlariga e'tibor bergan. Bu yerda investitsion faoliyat, investitsion loyihalar, investitsion jarayonni tartibga solish usullariga, investitsiya va ularning turlari, investitsion bozor, uni baholash va bashorat qilish, investitsion loyihalarni moliyalashtirish muammolari, real investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini baholash, investitsion loyihalarning biznes rejasi va investitsion loyihalarni boshqarishga alohida e'tibor qaratilgan. V.I.Naydenkov o'z kitobida investitsiyalarga va investitsion faoliyatga, uni baholash usullari va moliyaviy investitsiyalarga ko'proq e'tibor qaratgan.

Xorij iqtisodchilaridan R.Breyli, S.Mayers, G.Birman, V.Livshitslar investitsiya va ularni moliyalashtirish masalalari, shuningdek, ular bilan bog'liq bo'lgan muammolarni ko'rib o'tgan. Rossiyalik olimlardan biri E.R.Orlovaning o'quv qo'llanmasida Rossiyadagi investitsion siyosat, investitsion loyihalar va ularni

baholash kriteriyalari hamda baholash usuli, shuningdek, inflyatsiya va xatarlar hamda noaniqliklar, moliyaviy investitsiyalar, ko'chmas mulkka qo'yiladigan investitsiyalar, xorijiy investitsiyalar va ularni rag'batlantirish masalalari ko'rib o'tilgan. V.V.Bocharov va Leontevlarning «Корпоративные финансы» deb nomlangan o'quv qo'llanmasida korxonalarning investitsion siyosati, real investitsion loyihalar portfelini boshqarish, aylanma mablag'larga investitsiyalarning qo'yilishi, pul oqimlarining likvidligi, korxonalar qimmatli qog'ozlar portfeli tiplari va investitsion strategiyalari ko'rib chiqilgan.

V. V. Kovalevning «Финансы» darsligining 14 bobida investitsion faoliyatni kapital qo'yilma shaklida boshqarish, aylanma aktivlarni boshqarish bo'yicha fikrlari aks ettirilgan. Investitsiya sohasida ilmiy izlanishlar olib borayotgan o'zbekistonlik taniqli iqtisodchi olim, prof. D.G.G'ozibekovning «Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari» monografiyasida esa investitsion faoliyatni tartibga solishning asosan nazariyasiga, investitsion loyihalarni baholash va investitsiya qarorlarni qabul qilish uslubiyoti va uslubiga, shuningdek, investitsiyalarni moliyaviy ta'minlash manbalari tahlili, lizingning turlari va undan foydalanishga ko'proq e'tibor berilgan.

METODOLOGIYA

Xo'jalik yurituvchi subyektlar investitsiya loyihalarini moliyalashtirish deganda – respublikaga ilg'or texnologiyalarni jalb qilish, korxonalarni zamonaviy jihozlar asosida modernizatsiya qilish va texnik jihatlardan qayta jihozlash, yuqori sifatli xalq iste'moli mahsulotlarini ishlab chiqarish, respublikaning eksport salohiyatini kengaytirish, tashqi iqtisodiy faoliyatga xizmat qilishlarga yo'naltirilgan yirik sarmoyaviy loyihalar va dasturlarni moliylashtirishni nazarda tutadi.

So'nggi yillarda xo'jalik yurituvchi subyektlar investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning iqtisodiyot taraqqiyotidagi, uning ustivor tarmoqlarini rivojlantirishdagi roli nihoyatda dolzarbligidan kelib chiqib, mamlakatimizda xo'jalik yurituvchi subyektlar investitsiya loyihalarini moliyalashtirishni rivojlantirishning huquqiy va institutsional asoslari takomillashtirilmoqda. Xususan, bugungi kunda tijorat banklari xalqaro bank me'yorlariga muvofiq sinditsiyakashtirilgan kreditlarni amaliyotga keng tatbiq qilish, jumladan, xorijiy bank kapitalini jalb etish yo'li bilan investitsiya dasturlarini amalga oshirishda faol ishtirok etmoqda. Albatta, bunday chora-tadbirlarni xo'jalik yurituvchi subyektlar investitsiya loyihalarini moliyalashtirish xususiyatlarini va amaliyotini chuqur tadqiq etishni talab etadi.

Umuman olganda, xo'jalik yurituvchi subyektlar investitsiya loyihalarini moliyalashtirish investitsiya jarayonining tarkibiy qismi hisoblanadi hamda investitsiya resurslari hosil qilinishi natijasiga tayanadi va yuz beradi. O'z navbatida, u investitsiyalasshdan ko'zlangan maqsadga bevosita bog'lanadi. Zero, ko'zlangan maqsadga erishish ishtiyoqi investorni kapital to'plab, so'nga uni shu maqsad yo'lida safarbar etishga undaydi. Zotan, maqsad muayyan natijaga qaratilar ekan, natijada xam o'z navbatida, muayyan maqsadlarni keltirib chiqaradi va tegishlicha, investitsiya jaryonini aks ettiruvchi ketma-ketlikni hosil qiladi. Investitsiyalarning bu tarzda

harakatlanishi investitsiya faoliyatining hamda moliyalashtirishning mohiyatini bilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Investitsiya faoliyatida loyihaviy moliyalashtirish investitsiya loyihalarini kreditlashning bir turi bo'lib, kreditor loyihani amalga oshirish bilan bog'liq risklarni qisman yoki to'liq o'z zimmasiga oladi. Agar banklarning oddiy kredit operatsiyalarida, eng avvalo, qarzdorning kreditga layoqatini o'rganishga, uning moliyaviy va iqtisodiy holatini, shuningdek, garov sifatida foydalanadigan mulklarini baholashga asosiy axamyat berilsa, loyihaviy moliyalashtirishda loyihaviy tahlilga e'tibor beriladi. Loyihaviy tahlilning obyekti loyihaviy hujjatlar, yani investitsiya loyahasining texnik-iqtisodiy asosnomasi hisoblanadi va u loyihaning moliyaviy-iqtisodiy samaradorligini, loyiha bo'yicha xarajatlarni aniqlash, moliyalashtirish manbalari va risklarni baholashdek o'z maqsadiga ega bo'ladi.

Loyihaviy moliyalashtirishning boshqa moliyalashtirish turlaridan asosiy farqi shundaki, bunda kreditni qaytarishning manbai bo'lib, loyihani amalga oshirish natijasida olinadigan daromad (foyda) hisoblanadi. Tijorak yoki investitsiya kreditlarda kreditning qaytarish manbai bo'lib, qarzdorning umumiy faoliyatidan olgan daromadi bo'lishi ham mumkin. Loyihani amalga oshirish orqali ko'rilgan qo'shimcha daramod kreditni qaytarishning asosiy manbai bo'lib hisoblanadi.

Loyihaviy moliyalashtirish orqali moliyalashtirilgan loyihalar, asosan, iqtisodiyotning quyidagi tarmoq va sektorlarida ishtirok etishi mumkin:

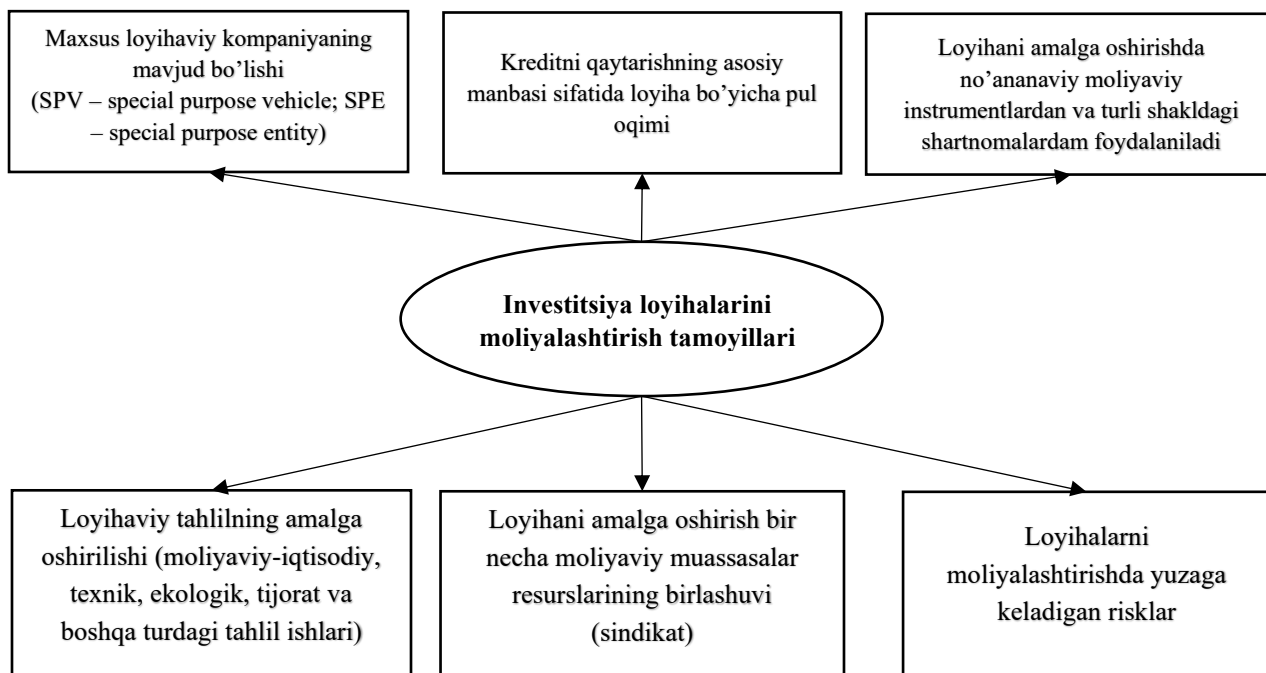
- telekommunikatsiya;
- transport;
- foydali qazilmalar qazish;
- energetika;
- qayta ishlovchi va boshqa ayrim tarmoqlarda.

Hozirgi kunda rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish uchun turli xil vositalardan foydalanadi. An'anaviy moliyalashtirish usullari va bank kreditlari bilan bir qatorda, investitsiyalarni moliyalashtirishning boshqa zamoniv usullari ham keng qo'llanilmoqda.

Moliyalashtirishning maqbul usulini tanlash kompaniya faoliyat ko'rsatgan ko'plab holatlar, shuningdek, kompaniyaning moliyalashtirish xususiyatlariga bog'liq. Moliyalashtirish usulini tanlash to'g'risida qaror qabul qilishda asosiy omil quyidagilardir: korxonaning xavf – rentabellik darajasi, korxona hozirda joylashgan biznes jarayoni bosqichi, korxona biznesining ko'lami, uning boshqaruv tuzilishi va moliyaviy malaka darajasi.

Investitsiya faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish, birinchidan, cheklangan resurslardan samarali foydalangan holda investitsiyalarning dinamikasini ta'minlash, ikkinchidan, pul mablag'lari tarkibi va soliq imtiyozlaridan unumli foydalanish hisobiga risk va xarajatlarni kamaytirishga asoslanishi lozim. Bu tamoyilning samarali ishlanishini ta'minlash davlat tomonidan investitsiya faoliyatini amalga oshirish va rivojlantirish uchun qulay tizimni talab etadi.

Loyihaviy moliyalashtirishning boshqa moliyalashtirish turlaridan prinsipial jihatdan farq qiluvchi xususiyati uning tamoyillarida ifoda etiladi. Buni quyidagi 1-rasm orqali tasvirlaymiz:



1-rasm. Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish tamoyillari¹

Investitsiyalarni moliyalashtirishda qatnashish imkoniyatiga ega bo'lgan ishtirokchilarning, turli mablag' egalarining loyihani amalga oshirishdagi vazifalarini bilish loyihaga mablag'larni samarali birlashtirishga ko'mak beruvchi va yuqori natijalarga eltuvchi muhim omil hisoblanadi.

1-jadval

Xo'jalik yurituvchi subyektlar investitsiya loyihalarini moliyalashtirish jarayoni ishtirokchilari va ularning roli²

Kutilayotgan ishtirokchilar	Loyihani amalga oshirishdagi roli
Loyiha homiylari	Loyiha natijalari bilan bevosita qiziquvchi kompaniyalar va jismoniy shaxslar. Ular loyihani amalga oshirishga ko'maklashadi, turli masalalarni kelishishadi, tegishli ruxsatnomalar olishadi va aksariyat holatlarda loyiha kompaniyasining ta'sischilari hisoblanadi
Yetkazib beruvchi va pudrachilar	Shartnoma bo'yicha majburiyatni zimmasiga olgan kompaniya tomonidan loyiha uchun zarur bo'lgan tovarlar va xizmatlarni yetkazib beradi.
Xaridorlar	Aksariyat loyihalarda mahsulot ma'lum davrda ochiq bozorlarga olib chiqilmaydi. Bunday hollarda loyiha kompaniyasi alohida xaridor

¹ Iqtisodiy adabiyotlarni o'rganish natijasida muallif tomonidan mustaqil tuzildi

² М. А. Федотова, И. А. Никонова, Н. А. Лысова Проектное финансирование и анализ . — Москва : Юрайт, 2024.

Kutilayotgan ishtirokchilar	Loyihani amalga oshirishdagi roli
	yoki ularning guruhi bilan muayyan miqdordagi mahsulotlarni sotib olish bo'yicha oldindan uzoq muddatli shartnomalar tuzishadi
Loyiha amalga oshirilayotgan mamlakat hukumati	Zaruriy ruxsat beruvchi hujjatlarni berish, xaridlarni amalga oshirish, loyihada aksiyador, homiy sifatida ishtirok etishi, muayyan kafolatlar taqdim etish
Loyiha boshqaruvi	Loyihaviy moliyalashtirish bo'yicha bitimlarning tayanch bo'g'ini-loyihaning amalga oshirishiga javob beruvchi menejerlar komandasi
Kreditorlar	Loyiha kompaniyasiga resurslarni kelishilgan muddatga va oldindan kelishilgan shartlar asosida qarzga taqdim etuvchi tuzilmalar.
Konsultant va maslahatchilar	Loyihani amalga oshirishning turli aspektlarida moslashuvchanlikni ta'minlaydigan maslahatlar beruvchi ixtisoslashtirilgan kompaniya va jismoniy shaxslar

Avvalambor, investitsiyani moliyalashtirishning asosi bo'lib mustaqil va maqsadlari aniq belgilangan loyihalar hisoblanadi. Loyiha natijasi bo'yicha olingan sof pul oqimining miqdori shunday rejalashtirilishi lozimki, kelgusida ko'zga tutilmagan harakatlarni ham hisobini olish imkoniyati bo'lishi zarur. Bir vaqtning o'zida loyiha ko'p sonli loyiha ishtirokchilarining talabi va manfaatlarini qondirish ham zarur. Loyiha risklarini uning ishtirokchilari o'rtasida mos taqsimlash imkoniyatini mavjud bo'lishi ko'zda tutilishi kerak.

TAHLIL VA NATIJALAR

Iqtisodiyotdagi investitsiyalar hajmining yildan-yilga sezilarli ravishda o'sib borishi murakkab milliy ishlab chiqarish hajmining o'sishi orqali o'zining ijobiy natijalarini ko'rsatishiga imkon bermoqda. Davlat tomonidan investitsiya faoliyatini rivojlantirishga berilgan e'tibor va qo'llab-quvvatlash natijasida yalpi ichki mahsulot (YAIM) hajmi va investitsiyalar miqdori o'sish suratlariga ega bo'ldi. Jumladan, 2019-2023 yillar oralig'ida investitsiyalar hajmi mutlaq o'sish sur'atlariga ega bo'ldi. Mazkur yillar davrida YAIM 1.58 martaga, asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar esa 1.53 martaga ortgan (1-jadval)

1-jadval

Investitsiyalarning iqtisodiy taraqqiyotidagi rolini belgilovchi ko'rsatkichlar dinamikasi
(“O'zbekimiyosanoat” aksiyadorlik jamiyati misolida)¹

Ko'rsatkichlar	2019-yil	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil
Yalpi ichki mahsulot, mlrd, so'mda	511838	580203	734633	766957	809906
Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar, mlrd, so'mda	189924	210195	244963	266654	289877

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligining statistik ma'lumotlari asosida tuzilgan (<https://stat.uz/uz/uz/2-unsategoreced/6692-makroko-korsatkichlar2>)

Ko'rsatkichlar	2019-yil	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil
Qurilish ishlari, mlrd, so'mda	68854,4	37548,4	45802,7	49876,7	52876,1
Tashqi savdo aylanmasi, (mln. AQSh dollari)	42177,8	36256	42072	45110	47408
Eksport, (mln, AQSh dollari)	179017	15102	16611	17987	18976
Import, (mln. AQSh dollari)	24286,1	21154	25461	27123	28432
Saldo, (mln. AQSh dollari)	-6374,4	-6052	-8850	-9136	-9456

Mamlakatimizda faol investitsiya siyosatini izchil davom ettirishga xalqaro va xorijiy ekspertlar va mutaxassislarning munosabatlari va bergan baholari ham davlatimizning iqtisodiy islohotlarini to'g'ri yo'lga va samarali amalga oshirayotganligidan dalolat beradi.

2-jadval

Asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari, mln AQSh dollar hisobida¹

Ko'rsatkichlar	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil	2023 yilda 2020 yilga nisbatan ulishi	
					(+,-)	%
Asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar	210195	244963	266654	289877	79681,4	138
<i>Shu jumladan:</i>						
Markazlashgan investitsiyalar:	49876,2	54675,1	57123,2	61987,1	12110,9	124
Byudjet mablag'lari	14897,1	18765,1	19321,1	19843,1	49843	133
Davlat maqsadli jamg'armalari	x	x	x	x	x	x
Bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi	x	x	x	x	x	x
Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish jamg'armasi	26,1	54,2	61,1	67,9	41,8	260
Suv ta'minoti va kanalizatsiya tizimlarini rivojlantirish jamg'armasi	1234,1	1967,1	2156,1	2314,8	1080,7	188
Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi	6734,1	8287,1	8402,2	8675,9	1941,8	129
O'zbekiston Respublikasi kafolati ostidagi kreditlar	25437,1	32456,1	36761,3	39876,9	14331,9	157
Markazlashgan investitsiyalar:	160319	190288	209531	227890	67570,5	142
Korxona mablag'i	43231	45342,3	46767,6	47878,6	46476	111
Aholi mablag'i	14567,2	18092,1	19786,2	21123,8	6556,6	111

¹ O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi 2023-2025 yillarga Fiskal strategiyasi. – T.:2022. – 93 bet

Ko'rsatkichlar	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil	2023 yilda 2020 yilga nisbatan ulishi	
					(+,-)	%
To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiya va kreditlar	52432,1	59875,3	64985,1	69217,2	16785,1	132
Tijorat banklarida va boshqa qarz mablag'lari	22134	27980	31879	34234	12100	155

O'zbekiston Respublikasida asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari bo'yicha tahlil qiladigan bo'lsak, 2020 yilda asosiy kapitalga yo'naltirilgan jami investitsiyalar hajmi 210195.4 mln AQSh dollarini tashkil qilgan bo'lsa, 2023 yilga kelib 289876.8 mln AQSh dollarini tashkil etgan, bu esa ularning hajmi 2023 yilda asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalarning hajmi 1.37 barobarga oshganligidan dalolat beradi.

O'zbekiston iqtisodiyot tarmoqlariga jalb etilgan investitsiyalar tarkibida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya va kreditlar ulushi 2020 yilda 74566.1 mln AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2023 yilga kelib 103451.2 mln AQSh dollariga yetgan, bu esa ularning hajmi 2023 yilda 2020-yildagiga nisbatan 1.39 barobarga oshgan

3-jadval

Respublikamizda amalga oshirilgan yirik investitsiya loyihalari¹

Yirik investitsiya loyihalari ishga tushirilgan vaqti	Ishga tushirilgan yirik investitsiya loyihalari soni	Ishga tushirilgan yirik investitsiyalar loyihalari hajmi, mlrd. AQSh dollar.
2015 yil	158	7.4
2016 yil	164	5.0
2017 yil	161	2.4
2018 yil	353	9.8
2019 yil	179	20.5
2020 yil	43	13.9
2021 yil	236	28.9
2022 yil	262	38.8
2023 yil	287	49.5

Yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, respublikamizda amalga oshirilgan yirik investitsiya loyihalari o'sish tendensiyasi bir tekis rivojlanmagan. Jumladan, 2015 yilda ishga tushirilgan yirik investitsiya loyihalar soni 158 tani tashkil etib, yirik investitsiya loyihalari hajmi 7.4 mlrd. AQSh dollarini, 2017 yilda esa 161 ta ishga tushirilgan yirik investitsiya loyihalari asosida 2.4 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan. Zero, 2015 yilda 2017 yilga nisbatan 3 ta yirik loyiha ishga tushirilgan. Shuningdek, 2018 yilda jami 353 ta loyiha ishga tushirilib, 9.8 mlrd. AQSh dollarini

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yil yakunlarini bo'yicha ma'ruza materiallaridan foydalanilgan holda tayyorlandi

tashkil etgan bo'lsa, 2019 yilda 179 ta yirik loyihadan 20.5 mlrd. AQSh dollarini, 2020 yilda 43 ta yirik loyihadan 13.9 mlrd. AQSh dollarini, 2021 yilda 236 ta yirik loyihadan 28.9 mlrd. AQSh dollarini, 2022 yilda 262 ta yirik loyihadan 38.8 mlrd. AQSh dollarini, 2023 yilda 287 ta yirik loyihadan 49.5 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan.

O'zbekistonda keyingi yillarda islom moliyasi instrumentlaridan foydalanishga qiziqish ortib borayotgani sezilsa-da, investitsiya faoliyatini islom moliyasi instrumentlaridan foydalanish joriy etilmagan. Ushbu instrumentlardan foydalanish bo'yicha respublikamizda 2019 yil 24-yanvarda PQ-4127-son "O'zbekiston Respublikasi Kapital bozorini rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida", 2019 yilda 5 martdagi PQ-4224-son "Islom taraqqiyoti banki guruhi va Arab muvofiqlashtirish guruhi fondlari bilan hamkorlikni yanada kengaytirish va chuqurlashtirish choralari to'g'risida" gi Qaror qabul qilindi.

An'anaviy banklar ham O'zbekistonda islom moliya muassasalari tashkil qilish, bank tizimida halol va shaffof raqobat yuziga kelishi, natijada mamlakatga sarmoyalar oqimi o'sishi va diversifikatsiyaga olib kelishi haqida o'z fikrlarini bildirganlar. O'zbekiston Tijorat banklari islomiy bank xizmatlarini tashkil etishning SWOT tahlil qilindi. Bunda, tijorat banklarida islomiy xizmatlarni yo'lga qo'yishga oid kuchli va o'qiz tomonlar, imkoniyat va xatarlar o'rganib chiqilgan. (5-jadval)

5-jadval

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida islomiy bank xizmatlarini tashkil etishning SWOT tahlili¹

Kuchli tomonlari	Imkoniyatlari
1. O'zbekiston iqtisodiyotini moliyalashtirish uchun ITB guruhidan qo'shimcha mablag'larni jalb qilish. 2. Jahon amaliyotida islomiy banklar barqaror rivojlanishi va moliyaviy iqtisodiy inqirozga uchramasligi 3. O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan islom moliya instrumentlaridan foydalanishning qo'llab-quvvatlanishi. 4. Katta miqdordagi jamg'armalarni jalb qilish mumkin (musulmon tadbirkorlar sonini ko'p ekanligi) va shu bilan chakana va korporativ bank mahsulotlari orqali banklarning deposit bazasini oshirish mumkin. 5. Xizmatlarning sifati an'anaviy bank xizmatlaridan kam bo'lmaydi. Bu bir xil bozorda o'rnatilgan bank (foizlar asosida) uchun raqobatni kuchaytiradi.	1. Islom moliya instrumentlarini muvaffaqiyatli joriy etayotgan dunyoviy davlat sifatida milliy iqtisodiyotimizning obro'si ko'rsatilishi. 2. Arab va Osiyo mamlakatlaridan investitsiya mablag'larini jalb qilish va mahalliy iqtisodiyotga yo'naltirish. 3. Islom bozori, yani Islomiy ipoteka, Islomiy sug'urta, yangi investitsiya loyihalari o'sishi bilan yangi bozor paydo bo'ladi. 4. Islomiy moliyalashtirish tamoyillari ijtimoiy tengsizlikni pasaytirishga yordam beradi, ijtimoiy adolatni o'rnatadi. 5. Muqobil bank xizmatlari paydo bo'lishi evaziga aholining bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyati kengligi. 6. Tijorat banklarida islomiy darchalar ochilishi raqobatni kuchaytiradi va musulmonlarga keng imkoniyatlar yaratadi. 7. Islom moliyalashtirish tamoyillari ijtimoiy tengsizlikni pasaytirishga yordam beradi.

¹ Iqtisodiy adabiyotlarni o'rganish natijasida muallif tomonidan mustaqil tuzildi

Kuchsiz tomonlari	Hatarlar
1. Milliy iqtisodiyotimizning islomiy bank xizmatlarini yo'lga qo'yishda qonuniy huquqiy bazani mavjud emasligi. 2. Islomiy bank xizmatlarida faoliyat ko'rsatuvchi mutaxassislarni yetishmasligi. 3. Aholi va tadbirkorlarning islom moliya instrumentlari orqali moliyalashtirish xizmatlari to'g'risida moliyaviy savodxonlikka ega emasligi. 4. Aholining yangi moliyaviy xizmatlariga ishonchsizligi. 5. Islomiy bank xizmatlarida soliqqa tortiladigan baza bo'yicha muammolar mavjudligi. Islomiy banklar kapitalining ulushi kamligi va yirik kreditlar ajratmasligi.	1. Diniy xurofot mamlakatda islom bank faolyati o'sishiga to'sqinlik qilishi mumkin ekanligi. 2. Islomofobiya. Islomiy bank xizmatlari terrorizm va ekstremizm bilan aloqadorligi to'g'risidagi turli yanglish qarashlar mavjud ekanligi. 3. An'anaviy banklar bilan kuchli raqobat mavjud ekanligi. 4. Islomiy tamoyillarni ayrimlarini amalda chetlab o'tish va butun tizimga nisbatan ishonchsizlikni keltirib chiqarishi. 5. Yirik transmilliy firmalar, sarmoyaviy banklar tomonidan ushbu tizim qo'llab quvvatlanmayotganligi. An'anaviy moliyaviy xizmatlarni taklif etuvchi o'zaro sug'urtalash jamiyatlari va mikromoliyaviy tashkilotlar tomonidan raqobatni kelib chiqishi.

Respublikamizda investitsiya faoliyatini islom moliya instrumentlari orqali moliyalashtirilganda, aholining ro'lida turgan bo'sh pul mablag'lari iqtisodiyotda faol harakatlanishi, maqsadli investitsion loyihalarni moliyalashtirish uchun sarflanishi mamlakat makroiqtisodiy ko'rsatkichlarining buzilishi, jumladan, pul aylanish tezligining pasayishi hisobiga pul massasining ortishi va buning natijasi o'laroq inflyatsiya darajasining oshishi kabi iqtisodiy inqirozga yetaklovchi omillarning oldi olinishiga sabab bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tadqiqotlar asosida xo'jalik yurituvchi subyektlar investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning mazmuniga zamonaviy talqindagi ta'rif ishlab chiqildi va unga ko'ra, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish – bu hozirgi zamon talabiga javob beruvchi, yangi ilg'or innovatsion g'oyalarni ishlab chiqish va uni asoslash, ularni moddiy-texnik va moliyaviy ta'minlashdir

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishni boshqarish bevosita investitsiya loyihasiga bog'liq holda tashkil etilganligi sababli aniq loyiha bo'yicha investitsiyalarni moliyalashtirish manbalarini boshqarish zarurligi esa quyidagilardan iboratdir:

moliyaviy nobarqarorlik sharoitida loyiha samaradorligining pasayish xavfini ustunligi;

investitsiya loyihalarini boshqarish vaqt jarayoni bilan bog'liqligi;

loyihani amalga oshirishning yakuniy natijasiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim omillardan biri inflyatsiya mavjudligi;

turli noaniqliklarning mavjudligi va ta'siri;

Har qanday loyihaning kuchli va o'z tomonga bo'lishining hisobiga ularni moliyaviy tahlil qilish va diagnostika qilish orqali loyihani amalga oshirish jarayonida duch keladigan risklar, krizisli vaziyatdan chiqib ketish yuzasidan qaror qabul qilish, chora-tadbirlarini ishlab chiqish zarurligi.

Investitsiya siyosati davlat iqtisodiy siyosatining tarkibiy qismi bo'lib, belgilangan maqsadlarga erishish hamda iqtisodiy siyosatning qisqa muddatli va uzoq

istiqbol uchun belgilangan vazifalarini bajarishga xizmat qiladi va davlat tomonidan boshqarilib turilishi jihatidan uni amalga oshirish maqsadi, vazifalari, yo‘nalishlari va mexanizmiga egaligi bilan xususiyatlanadi.

O‘zbekistonda sanoat korxonalari tayyor mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish va unda investitsiyalardan samarali foydalanishga qaratilgan sanoatning aholida tarmoqlariga yo‘naltirishgan davlat dasturlarining amalga oshirilayotganligi va unga investitsiyalarni jalb qilishdagi alohida imtiyoz va rag‘batlantirishlarning taqdim qilinayotganligi har bir tarmoqning mavjud imkoniyati va ustuvorlik jihatlariga tayangan holda ularni rivojlantirishning belgilab berilgan alohida yo‘nalishlari va prognoz ko‘rsatkichlari ijrosini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi

Bugungi kunda xo‘jalik yurituvchi subyektlar investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda O‘zbekistonda o‘ziga xos tajriba shakllangan. Biroq undagi mavjud muammolar investitsiya faoliyatining mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga yetarli ijobiy ta‘sirini ko‘rsatish imkonini bermayapti. Shu sababli bu borada, eng avvalo, ilg‘or xorij tajribalarini o‘rganish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida“gi PF-4947-son farmoni.

2. O‘RQ-598-sonli “Investitsiyalar va Investitsiya faoliyati to‘g‘risida“gi O‘zbekiston Respublikasining qonuni. 25.12.2019-yil.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Investitsiya loyihalarini tashqi infratuzilma bilan ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida“ 2021-yil 25-avgustdagi PQ-5233-son qarori.

4. М. А. Федотова, И. А. Никонова, Н. А. Лысова Проектное финансирование и анализ . — Москва : Юрайт, 2024

5. V.N.Serov («Инвестиционный менеджмент» - М.: 2020)

6. 7. V. V. Kovalev «Финансы» (Moskva, 2018)

7. Fozilov B.T. “Investetsion faoliyati tushunchasi va uning tasniflanishi“Maqola 2022-yil

8. Investetsiya faoliyatining tashkiliy-huquqiy shakllari: o‘quv qo‘llanma. 2018-yil.

9. Zayniddinov Ruhiddin Xusniddin o‘g‘li “O‘zbekistonda investitsion muhit jozibadorligini oshirish borasida ilg‘or xorijiy tajribalardan foydalanish yo‘llari” “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 5, sentabr-oktabr, 2020-yil 91-b.

10. G‘ozibekov D.G‘., Nosirov E.I. O‘zbekiston iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish: risola. – T.: Iqtisod-moliya, 2007. – 92 b.

11. Vahabov A.V., Tadjibayeva D.A., Xajibakiyev Sh.X. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar: darslik. - T.: Baktria press, 2015. - 584 b.

12. Kosimov J. N. Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning investitsiya loyihalarini moliyalashtirishni takomillashtirish / Iqt. fan. bo‘y. fals. dokt. (PhD) diss. Avtoref. – T., 2024. – 31 b.

13. Bekmurodov A.Sh. Xorijiy investitsiyalar: o‘quv qo‘llanma. – T.: Iqtisodiyot, 2017.
14. www.stat.uz Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.